

Дмитро Білінський

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

АСИМЕТРІЯ РОЛЬОВИХ ВІДНОСИН ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ СТИЛИ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОЇ ДРАМИ ХХ СТОЛІТТЯ)

Summary. The article analyzes the strategies, tactics, speech acts, lexical and stylistic devices of role asymmetry in relation to functional styles based on British drama of the 20th century. Lexical and stylistic devices of role asymmetry in colloquial and official functional styles are singled out.

Key words: role asymmetry, situation, functional style, strategy, tactics, drama.

Постановка проблеми. Однією з важливих складових соціальних відносин є соціальна роль, яка містить інструкції та правила поведінки для індивіда, що її виконує [4, с. 23]. Причиною асиметричного розподілу прав та обов'язків між членами суспільства вважають соціальну нерівність, що відображається у рольових відносинах та мовленні індивіда, що становлять явище рольової асиметрії [9, с. 15]. Зазначена проблема є досі маловивченою з лінгвістичного погляду. Наше дослідження здійснюється на матеріалі британської драми ХХ століття та націлене на виявленні мовних особливостей співвідношення функціонального стилю та явища рольової асиметрії. Під терміном функціональний стиль розуміють структурно-функціональні варіанти, співвіднесені з типами соціальної діяльності, що відрізняються між собою стійкими системами особливостей у виборі і застосуванні мовного матеріалу [3, с. 233]. Залучення поняття функціональний стиль дозволяє виявити тактико-стратегічні та лексико-стилістичні особливості мовлення персонажів британської драми, що показують асиметрію їх соціальних ролей. Вибір драми в якості матеріалу дослідження дозволяє нам залучити дискурсивний підхід до аналізу персонажного мовлення та врахувати лінгвальний та екстралінгвальний плани останнього. Такий підхід дозволяє розглядати текст драми не тільки як

продукт художнього дискурсу, а і як відображення досвіду реального спілкування драматурга, який створює мовлення персонажів [2, с. 10].

Мета – проаналізувати стратегії, тактики та стилістичні засоби, за допомогою яких відображена рольова асиметрія в офіційно-діловому та розмовному стилях.

Виклад основного матеріалу. Особливості вживання мовних одиниць залежать від рівня офіційності діалогу: високий рівень офіційності вимагає вживання експліцитних висловлювань учасниками, проте у побуті відбувається заміна мовних одиниць елементами ситуації, а також жестами, мімікою, рухами тіла. У випадку з асиметричним рольовим зв'язком мовлення особи із залежною роллю містить більш експліцитно виражені мовні одиниці, ніж мовлення домінуючої особи. Це спричинено тим, що особа із нижчою роллю є зацікавленою у виконанні власної ролі та намагається це чітко виразити. Особа, що виконує більш високу роль, також змушена послуговуватися цим, проте не завжди має достатню мотивацію це виразити у мовленні [1, с. 143].

Оскільки різні ролі вимагають різного стилю спілкування, адресанту необхідно здійснити перемикання в процесі мовного спілкування з одного стилю на інший, що залежить від умов комунікації. Фактором, що обумовлює цей перехід у спілкуванні, може бути зміна співрозмовника, та, відповідно, його ролі. Так, виконавець низької соціальної ролі може використовувати звичний для нього функціональний стиль, але у випадку звернення до представників вищої соціальної ролі, він змушений обирати більш або менш загальноприйняті мовленнєві засоби. Якщо такого переходу не відбудеться, носії вищої соціальної ролі його не зрозуміють, мовцю не вдасться досягти своєї мети та він зазнає комунікативної невдачі. Причиною цього є соціальний характер оцінок фактів: те, що викликає нейтральну реакцію у представників певних соціальних груп, у представників інших вважається неприйнятним та викликає протест або роздратування, третіми ж вважається його єдиним можливим способом вираження. Відповідно, мовні одиниці є символами, що вказують на приналежність мовця до певної соціальної групи.

Крім того, функціональні стилі можна розглядати як узагальнені мовні жанри, а саме мовні норми побудови певних, досить широких класів текстів, в яких відображаються узагальнені соціальні ролі. Ці норми визначаються рольовими очікуваннями та рольовими приписами, які суспільство висуває до виконавця соціальної ролі. Суб'єкт мовлення, використовуює знання про ці норми та норми функціональних стилів та вибудує текст відповідно до того, що інші виконавці ролей очікують від нього саме такої поведінки. Функціональні стилі є відображенням традиційного уявлення про певний рід діяльності, що сформувався в даній культурі, її соціальний статус діяльності, а саме яке ставлення до неї в суспільстві, які вимоги висуваються до тих, хто її виконує, рольові приписи і рольові очікування, які приймаються суб'єктом та визначають його бачення себе як виконавця ролі, ставлення до адресата як рольового партнера і до предмету розмови як об'єкту рольової діяльності [1, с. 102-106].

Діалог між керівником та підлеглим має асиметричний характер та належить до офіційно-ділового стилю тому, що їхні стосунки суворо регламентовані та мають офіційний характер. До головних ознак офіційно-ділового стилю належать лаконічність мовлення, що позбавляє текст надлишковості та не обтяжує його, широке використання професійної термінології [6, с. 246]:

THE GOVERNOR. [With a faint, abstracted smile] Queer-looking affair, Mr. Wooder! Where did you find it?

WOODER. In his mattress, sir. Haven't come across such a thing for two years now.

THE GOVERNOR. [With curiosity] Had he any set plan?

WOODER. He'd sawed his window-bar about that much. [He holds up his thumb and finger a quarter of an inch apart] [7, с. 85].

Роль начальника в'язниці виражена у його назві *the governor*, що є вищою за роль Вудера – головного тюремного наглядача, та конфронтативній стратегії домінування. В межах цієї стратегії він використовує тактики оцінки,

вираженої констативом (*Queer-looking affair, Mr. Wooder!*) та уточнення у квеситивах (*Where did you find it?*) та (*Had he any set plan?*). Один із квеситивів доповнюється авторською ремаркою (*[With curiosity]*), що підсилює тактику уточнення та показує його зацікавленість свідченнями Вудера. Залежність ролі головного тюремного наглядача від начальника в'язниці виражена у кооперативній стратегії її виконавця, який послуговується тактиками повідомлення інформації у констативах (*In his mattress, sir.*), (*He'd sawed his window-bar about that much.*) та пояснення у констативі (*Haven't come across such a thing for two years now...*). Авторська ремарка (*[He holds up his thumb and finger a quarter of an inch apart]*) доповнює сказане Вудером. Офіційний стиль підкреслюється звертаннями (*Mr. Wooder!*) та (*sir*), а також у наявності нейтральної лексики.

Розмова між членами сім'ї, яка теж має асиметричний характер, належить до іншого стилю, оскільки здійснюється у невимушеній атмосфері [5, с. 46]. Серед ознак розмовного стилю виділяють розмовну лексику, що відображає емоційний стан особи:

VICTORIA : That's grandpa's clock.

MRS. SLATER : Chut! Be quit! It's ours now... Victoria, if that's your aunt and uncle you're not to open the door.

(VICTORIA peeps through the window.)

VICTORIA : Mother, It's them [8, с. 15].

Вікторія, дочка місіс Слейтер, оскільки її роль є нижчою за роль матері, дотримується кооперативної стратегії. Остання виражена у тактиці повідомлення інформації, мовленнєвих актах констативу (*That's grandpas clock*) та (*It's them*) та розмовній лексемі (*grandpa*). Крім того, залежність ролі дочки підтверджується ввічливим звертанням (*Mother*). Домінуюча роль матері, місіс Слейтер, дозволяє послуговуватися конфронтативною стратегією у тактиці наказу у директиві (*Be quit!*) та констативі (*It's ours now*), при цьому вживається вигук (*Chut!*), що належить до розмовного стилю та показує емоційне ставлення особи до співрозмовника.

Таким чином, роль як стійкий шаблон поведінки, який включає в себе дії, думки, та почуття персонажа, що повинен дотримуватися певних правил, відображується у його висловленнях. Асиметричний зв'язок демонструє поєднання стратегій кооперації та конфронтації, виражається як у офіційно-діловому, так і в розмовному стилях. Для вживання офіційно-ділового стилю характерний високий рівень офіційності та регламентованості рольових стосунків, в той же час рольова асиметрія спостерігається і у розмовному стилі сімейної бесіди, якій притаманна невимушена, захищена атмосфера.

Подальша перспектива розвідки вбачається нам в аналізі актомовленнєвої складової асиметричного спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолінгвістика: Учебник для вузов / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. – 439 с.
2. Борисенко Н. Д. Драматичний твір як об'єкт лінгвістичного дослідження / Н. Д. Борисенко // Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції пам'яті доктора філологічних наук, професора Д. І. Квеселевича (1935-2003): Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблем перекладу. – Житомир. – 2014. – С. 9-12
3. Головин Б. Н., Березин Ф. М. Общее языкознание / Б. Н. Головин, Ф. М. Березин. – М. : Просвещение, 1987. – 416 с.
4. Карасик В. И. Язык социального статуса. / В. И. Карасик, – М. : Институт языкознания АН СССР, 1991. – 495 с.
5. Рытникова Я. Т. Семейная беседа как жанр повседневного речевого общения / Я. Т. Рытникова // Жанры речи. – 1997. – № 1. – С. 45–56.
6. Сиротенко Т. В. Лінгвістичні параметри ділових паперів / Т. В. Сиротенко // *Studia Linguistica*. – Випуск 5. – 2011. – С. 246-249
7. Galsworthy J. *Justice: A Tragedy in Four Acts* / J. Galsworthy. – New York : C. Scribner's sons, 1910. – 129 с.
8. Houghton S. *The Dear Departed: A Comedy in One Act* / S. Houghton. – New York : S. French, 1910. – 38 с.

9. Kendrick M. Some reasons why Social Role Valorization is important / M. Kendrick // SRV/VRS: The International Social Role Valorization Journal, 1994. – p.14–18